

«Barcelona i l'espai català». Notes al voltant del IV Congrés d'Història de Barcelona. Barcelona, del 12 al 15 de desembre de 1995

Antoni Durà
Francesc-Manuel Muñoz

Universitat Autònoma de Barcelona. Departament de Geografia.
08193 Bellaterra (Barcelona). Spain

Data de recepció: juny 1996
Data d'acceptació: juny 1996

Resum

Amb el títol genèric de «Barcelona i l'espai català. Ciutat i articulació del territori», es va celebrar, del 12 al 15 de desembre passat, el IV Congrés d'Història de Barcelona, organitzat per l'Institut Municipal d'Història i l'Ajuntament de la ciutat.

La consecució d'un debat obert a especialistes i persones interessades procedents de disciplines diferents i l'ampliació de les temàtiques d'estudi i dels territoris objecte d'anàlisi, depassant el marc estricte del municipi barceloní, van caracteritzar el desenvolupament de les sessions. La gran quantitat de ponències i comunicacions defensades, organitzades segons criteris temàtics i no estrictament cronològics, van mostrar l'activa participació de professionals de la geografia, no només presents al comitè científic, sinó també a través de les intervencions realitzades als debats que hi tingueren lloc.

Paraules clau: història urbana, geografia urbana, Barcelona.

Resumen. «*Barcelona y espacio catalán*». *Notas entorno al IV Congreso de Historia de Barcelona. Barcelona, del 12 al 15 de diciembre de 1995*

Con el título genérico de «Barcelona i l'espai català. Ciutat i articulació del territori», se celebró, del 12 al 15 de diciembre pasado, el IV Congreso d'Història de Barcelona, organizado por el Institut Municipal d'Història y el Ayuntamiento de la ciudad.

La consecución de un debate abierto a especialistas y personas interesadas procedentes de disciplinas diferentes y la ampliación de las temáticas de estudio y de los territorios objeto de análisis, superando el marco estricto del municipio de Barcelona, caracterizaron el desarrollo de las sesiones. La gran cantidad de ponencias y comunicaciones defendidas, organizadas según criterios temáticos y no estrictamente cronológicos, mostraron la activa participación de profesionales de la geografía, no sólo presentes en el comité científico, sino también a través de las intervenciones realizadas en los debates que tuvieron lugar.

Palabras clave: historia urbana, geografía urbana, Barcelona.

Resumé. «*Barcelone et le space catalan*». *Des notes autour du IV Congrès d'Histoire de Barcelone. Barcelone, du 12 au 15 de décembre, 1995.*

Sous le titre générique de «Barcelona i l'espai català. Ciutat i articulació del territori», le IVem Congrès d'Història de Barcelone, organisé par l'Institut Municipal d'Història et par la mairie de la ville, a eu lieu du 12 au 15 du dernier décembre.

Le déroulement des séances a été caractérisé, d'un côté, par la consécration d'un débat ouvert tant aux spécialistes qu'aux personnes procédentes de disciplines différentes qui son intéressées au sujet; de l'autre, par l'élargissement du programme d'étude et des territoires qui ont été le but de l'analyse, dépassant donc le cadre stricte de la municipalité de Barcelone. Le grand nombre des communications et des exposés défendus, organisés par critères thématiques et pas strictement chronologiques, ont montré l'active participation des professionnels de la géographie, qui ont été présents, pas seulement au comité scientifique, mais aussi à travers des interventions réalisées aux débats qui ont eu lieu.

Mots clé: histoire urbaine, géographie urbaine, Barcelone.

Abstract. «*Barcelona and the Catalan region*». Notes on the IV Congress on the History of Barcelona. Barcelona 12th-15th December 1995

The IV Congress on the History of Barcelona, subtitled «Barcelona and the Catalan region. Regional articulation and the city», was held between 12th and 15th December 1995, under the auspices of the Municipal Institute of History and the City Council.

The common denominator of the sessions was an open debate on the topics of analysis and the study area, reaching beyond the strict municipal boundary of Barcelona, among specialists and interested persons from a variety of disciplines. Papers were grouped on thematic, rather than on strictly chronologic, criteria; and the large number of papers presented is a reflexion of the active participation of professional geographers, not only as members of the Scientific Committee, but also through their participation in the debates.

Key words: urban history, urban geography, Barcelona.

Sumari

1. Introducció
2. Comentari de les sessions
3. Balanç i perspectives de recerca

1. Introducció

Els especialistes de diferents camps dedicats a l'estudi de les transformacions del territori i de la societat a Barcelona varen tenir una excel·lent ocasió per a l'intercanvi d'informació i per al debat en el que ha estat el IV Congrés d'Història de Barcelona. El primer fet que es pot celebrar és la continuïtat d'una trobada que precisament s'havia donat de forma irregular des dels seus inicis als anys vuitanta. D'altra banda, aquesta edició s'ha distingit per la seva orientació definida respecte a les anteriors (1983, 1985 i 1993), fruit de la voluntat del comitè científic i organitzador, presidit per l'historiador Ramon Grau, i compost també pels geògrafs Oriol Nel·lo, Mercè Tatjer i Joan Roca. El títol del congrés, «Barcelona i l'espai català. Ciutat i articulació del territori», és ja indicador d'aquest fet. En aquest sentit, els trets que han definit l'eix de les sessions del congrés han estat: primer, l'interès per les transformacions

de societat i territori en el seu conjunt, plantejament que encoratja la presència d'investigadors de diferents disciplines; segon, l'accent posat en l'etapa històrica contemporània, i tercer, la comprensió de l'àmbit barceloní més enllà del municipi estRICTE, ampliant l'abast dels estudis a una escala regional definida per aquest «espai català», que evoca clarament l'obra de Lluís Casassas. El resultat van ser unes intenses jornades on es van poder escoltar ponències i comunicacions de gran interès, i on cal dir que la presència d'estudiants i professionals de la geografia, tant a les taules com entre el públic assistent, va ser força destacada.

També cal remarcar la bona organització del congrés, tant per la forma com es varen distribuir els continguts, com per la dinàmica de les taules de comunicacions. Tot plegat va permetre donar agilitat a una gran diversitat i abundància de temes científics. Les cinc sessions temàtiques es van orientar vers les qüestions següents: «Bases econòmiques del creixement de Barcelona», on es discutiren aspectes propis de l'economia regional, abastant el llarg procés d'industrialització fins a la fita del 1975; «Evolució econòmica recent i espai metropolità», amb referència a les relacions entre l'economia i el territori en els darrers vint anys; «Models i desenvolupaments de l'espai metropolità», que donava marge per als temes de caire urbanístic; «El govern de la ciutat», orientat a la política local, i, finalment, «Grups i pràctiques socials», on s'obria un espai per a la sociologia urbana. La sisena sessió es dedicà, tal com s'anunciava al programa de presentació, al «Debat final, balanç i perspectives futures i cloenda».

Cadascuna de les sessions incloïa dues ponències i grups de comunicacions que se subdividien en diferents taules temàtiques —fins a un total de vint-i-set—, dins les quals les comunicacions presentades s'ordenaven cronològicament. A més, es permetia als propis comunicants —després d'una presentació genèrica a càrrec dels moderadors de taula— exposar o comentar els continguts bàsics de llurs aportacions. D'aquesta manera s'evitava la sempre feixuga figura dels relators, tot i que com a contrapartida el temps d'exposició individual es feia inevitablement curt.

2. Comentari de les sessions

La sessió inicial, «Bases econòmiques del creixement de Barcelona», tingué a Pere Pascual com a primer ponent, que tractà sobre les condicions que havien permès la formació del cinturó industrial català, amb Barcelona com a epicentre, al llarg dels segles XVIII i XIX; en destacava la importància de les polítiques proteccionistes, així com l'evolució a la baixa en els costos de transport. Una segona ponència, a càrrec de Jordi Catalán, versà sobre les relacions entre recursos humans i desenvolupament industrial en el llarg període 1714-1975, i es posaven de relleu les distorsions que el franquisme exercí en l'economia industrial barcelonina. Les comunicacions de la sessió tractaren de la ciutat preindustrial, del paper de l'empresariat en la Barcelona industrial i de les activitats bancàries.

Dins la sessió segona, «Evolució econòmica recent de l'espai metropolità», Elena Giráldez desenvolupà una extensa ponència sobre la crisi i la reestructuració de les empreses ubicades a Barcelona entre 1975 i 1995, distingint les estratègies de petites i mitjanes empreses, d'una banda, i les multinacionals, de l'altra, en una doble dinàmica relacionada pel binomi global-local, i que explica la nova localització de l'activitat industrial en aquesta àrea urbana. Per la seva banda, el ponent Joan Eugeni Sánchez posà de manifest l'efecte dels avenços tecnològics en les transformacions generals produïdes en el territori barceloní en el període 1970-95: l'estructuració del fenomen metropolità en una xarxa complexa de relacions, que a més té la seva base en una estructura històrica de ciutats madures i en un centre multifuncional, tot plegat una bona base per afrontar els canvis en un futur proper. Pel que fa a les comunicacions, en primer lloc, es van agrupar en l'àmbit industrial, en segon lloc, el sector terciari i les finances, i finalment en l'articulació de l'espai metropolità.

A Joan Vilagrassa correspongué la ponència inicial de la tercera sessió, «Models i desenvolupaments de l'espai urbà». Una ben estructurada exposició de l'evolució del patrimoni edificat a Barcelona i la seva àrea, entre 1859 (moment de l'inici de l'Eixample) fins al 1975. Les tres etapes d'aquest procés —expansió de l'Eixample, rebliment del municipi central i consolidació de l'àmbit metropolità— segueixen les pautes de l'economia, i donen lloc a noves formes en la planificació i en l'acció dels agents urbans, així com en la segregació social urbana. La visió d'aquest període fou complementada per la ponència d'Amador Ferrer, que féu un balanç, amb gran riquesa de matisos, de quines havien estat les directrius principals en la profunda transformació urbanística que ha tingut lloc entre 1975 i 1995, període que és marcat en els seus inicis per l'aprovació del Pla General Metropolità, i en la seva etapa final, pels canvis associats als Jocs Olímpics de 1992. En aquesta sessió hi hagué cinc grups de comunicacions, que tractaren sobre la ciutat preindustrial, el model de l'Eixample, la percepció de l'espai urbà, el problema de l'habitatge i la mobilitat residencial.

La quarta sessió, «El govern de la ciutat», es va articular a partir dels continguts de les ponències de Francesc Nadal, d'una banda, i de Joan Subirats i Joaquim Brugué, d'una altra. La primera d'elles abastí l'estudi de l'organització territorial i política del Pla de Barcelona fins a l'últim terç d'aquest segle, mentre la segona correspongué al període 1975-1995.

La progressiva fragmentació del poder municipal que experimentà Barcelona des del Decret de Nova Planta, l'any 1716, va anar minvant des del segle XIX, amb l'aprovació del Pla d'Eixample d'Ildefons Cerdà l'any 1859, amb la tendència agregacionista que, durant la Restauració, permeté a Barcelona annexionar-se la major part dels municipis del Pla l'any 1897, i amb la legislació democràtica que caracteritzà la Segona República. El període franquista derogà tota aquesta legislació i implantà una concepció autoritària i centralista de l'organització territorial. El Pla Comarcal del 1953 i la creació de l'Entitat Municipal Metropolitana de Barcelona, ja el 1974, són dos punts de referència en el progressiu canvi de tendència que, pel que fa a l'administració territorial, té un

moment clau quan se celebren les primeres eleccions democràtiques l'any 1979. La renovació del marc institucional local ha fet que les xarxes institucionals dels municipis s'hagin tornat més complexes i que hagin aparegut noves formes de gestió que, davant del desbordament dels marcs tradicionals d'organització política territorial, han portat a l'assaig de polítiques concretes com el gerencialisme o la planificació estratègica.

Pel que fa a les comunicacions presentades, l'estructuració politicoadministrativa de Barcelona i Catalunya va ésser la plataforma temàtica des de la qual es va tractar tot un ventall de temes com la projecció del municipi medieval a d'altres territoris, els conflictes i lluites polítiques i la seva traducció territorial o bé els processos de canvi que, des del 1975, han tingut lloc pel que fa a la planificació urbana i l'organització administrativa del territori.

La cinquena sessió, «Grups i pràctiques socials», es va interpretar a partir de tres conceptes clau: migracions, diversitat cultural i integració social. Aquests tres elements articularen les dues ponències presentades.

Mercè Vilanova discutí a la seva ponència el concepte de «cultura» que resta darrere la interpretació del fenomen migratori, ja que sempre fa referència a la cultura de la comunitat ja establerta. Vilanova assenyalà la diferència existent entre les onades immigratòries de les dues meitats del segle XX: si bé a les primeres dècades el perfil és el de la persona que busca la subsistència, la immigració arribada des dels anys cinquanta es produeix en funció de les millors expectatives laborals i de les possibilitats més grans de consum.

Joan Costa i Adela Ros, per la seva part, analitzaren els nous continguts que ha adquirit el fet migratori a Barcelona i Catalunya amb l'arribada d'immigració estrangera, sobretot dels països al marge del desenvolupament. Van destacar la necessitat d'entendre la immigració no com un fet, sinó com un procés, com a pas obligat per contemplar el concepte d'integració. Van assenyalar com a obstacles per a la integració de les persones nouvingudes la desigualtat i la segregació física que caracteritza el territori urbanitzat i la dualització de la població que en resulta com a conseqüència.

Pel que fa a les comunicacions presentades, es van atendre tant aspectes demogràfics —l'evolució de la mortalitat i les migracions a l'edat contemporània—; com l'estudi de l'evolució de l'estructura social —la influència del creixement urbà i metropolità en aquesta evolució—; o aspectes relatius als conflictes urbans o la importància dels moviments i les organitzacions populars.

3. Balanç i perspectives de recerca

Una característica definidòria del IV Congrés d'Història de Barcelona va ésser la vocació comprensiva i explicativa del territori: del territori barceloní, del Pla de Barcelona, però també del territori català, de «l'espai català».

Aquest fet ha suposat un canvi d'enfocament qualitativament molt important i beu de dues fonts directes. D'una banda, es nodreix de l'assumpció del fet metropolitzador, que cada vegada palesa més la insuficiència de l'estudi de

qualsevol temàtica des de la ciència social a l'escala de Barcelona entesa com a «ciutat administrativa». La metròpoli existent exigeix una dissolució dels marcs d'anàlisi tradicionalment emprats per recompondre'ls a escala d'una trama regional metropolitana, sobretot quan es volen plantejar interpretacions globalitzadores que se situïn en les múltiples cruïlles ciutat-cultura-economia-societat. D'altra banda, el canvi d'orientació veu també de la interpretació de Barcelona i l'espai català des del concepte de «territori», entès com un producte social, històric, econòmic i cultural, com un contenidor, doncs, global, i no només com l'espai físic on una comunitat desenvolupa la seva vida.

La sessió de balanç que tancà el congrés va representar un esforç de síntesi a partir d'aquesta doble premissa, i considerà la ciutat de Barcelona configurada actualment des de dos vectors: la pròpia ciutat administrativa i el territori metropolità. Totes dues realitats són el resultat d'un procés metropolitzador que ha caracteritzat l'articulació territorial barcelonina i catalana en aquesta segona meitat de segle.

El debat posterior donà entrada a d'altres perspectives que ja havien aparegut en les sessions anteriors sobre la importància de la perspectiva històrica i la necessitat d'eixamplar encara més els arcs temporals per a una millor comprensió dels processos econòmics, socials i culturals.

La sessió de cloenda palesà el fet que aquesta última edició del congrés ha obert clarament el debat sobre Barcelona a un camp multidisciplinari on la discussió i la trobada d'enfocaments conceptuals diferents han enriquit la producció intel·lectual. Una producció, la publicació de les ponències i comunicacions de la qual serà una primera prova, i en la qual, a més, la geografia està clarament representada, cosa que no ens volem estar de celebrar.